

Hyvän elämän salaisuus

Krister Talvinen

Matti Häyry: *Hyvä elämä ja oikea käytös. Historiallinen johdatus moraalifilosofiaan. Yliopistopaino. 2002. Nid.*

Matti Häyryn kirjan kunnianhimoisena tarkoituksena on esitellä koko länsimaisen etiikan elämäkertana. Liikkeelle lähdetään antiikin sofisteista ja lopuksi päädytään Simone de Beauvoirin näkemyksiin. Kahden ja puolen tuhannen vuoden historiaa onkaan tuskin koskaan ennen esitetty näin tiiviisti. Tosin kirjan viimeisessä luvussa ”Moraalifilosofia pähkinänkuoressa” käsitellään etiikan historia vajaan yhdeksässä sivussa, joten hätäisimpien tarvitsee vain lukea nämä viimeiset sivut tietääkseen, mistä etiikassa oikein on kyse.

Filosofiaa rikkaille

Kirjan ensimmäiset kahdeksan lukua kietovat sisäänsä kahdeksassakymmenessä sivussa antiikin ajan filosofian Sokrateesta uusplatonisteihin. Kirjan tämän osan päähenkilöt elivät vuosien 400 eKr. ja 300 välillä. Hiemankin länsimaisen filosofian historiaa tunteva lukija kohtaa tutut kuvaukset Platonin ideaopista ja Aristoteleen *telos* -ajattelusta. Lukija pysähtyykin usein kirjan saatossa tarkistamaan, oliko käsissä todellakin etiikan eikä filosofianhistorian oppikirja. Kirjan nimen perusteella voisi olettaa, että siinä käsiteltäisiin eri aikoina eläneiden filosofien näkemyksiä esimerkiksi arvojen olemassaolosta, hyvän määritelmästä ja moraalisen argumentoinnin luonteesta. Sen sijaan lukijan silmien eteen marssitetaan kuuluisa filosofi toisensa perään, joista jokaisen yleistä ajattelua tai teorioita valaistaan muutamalla sivulla. Eri ajattelijoiden näkemysten keskinäistä vertailua ei tapahdu, vaan kukin filosofi on sidottu tiukasti omaan lukuunsa. Tämä vaikeuttaa huomattavasti sen seuraamista, miten eri filosofien moraaliteoriat eroavat toisistaan ja missä määrin ne ovat samankaltaisia. Esimerkiksi Platon ja Aristoteles olivat kyllä eri henkilöitä ja he elivät osittain eri aikoina, mutta tästä ei vielä välttämättä seuraa, että heidän moraaliteoriaansa eroavat

toisistaan. Itse asiassa heidän näkemyksensä hyvästä ja oikeasta sekä väärästä vaikuttavat kovin samankaltaisilta, ja Häyryn kannattamalle päinvastaiselle näkemykselle olisikin kaivannut enemmän perusteita.

Häyryn (s. 18) mukaan filosofien pohdinnat hyvästä elämästä synnyttävät useimmiten melko hupaisia tuloksia. Postmodernisteja lukuun ottamatta olen asiasta eri mieltä, mutta kieltämättä Häyry antaa hupaisan kuvan esimerkiksi Platonin filosofiasta. Häyry nostaa esiin Platonin filosofiasta muun muassa tämän ajatukset siitä, että hyvät sielut palaavat kotitähdilleen ja että tunteiden ohjaamista ihmisistä pitää tulla sotilaita. Filosofiaa tuntemattomalle Platonista muodostuu kuva omituisena – eikä suurena – ajattelijana. Hupaisa on myös Häyryn (s. 76) väite siitä, että antiikin filosofeja kuten Sokratesta, Platonia ja Aristotelesta ei kiinnostanut toisten eli yhteisön hyvän pohtiminen, ja lisäksi he loivat etiikkaa vain kotikaupunkiansa varakkaille ja joutilaille miehille! Lienee kuitenkin selvää, että esimerkiksi Platon oli kiinnostunut yhteisön hyvän elämän määrittelystä, ja että hän pyrki kirjoittamaan tosia väitteitä rationaalisille eikä vain varakkaille ihmisille (ks. esim. Pietarinen, Juhani, *Platonin filosofia*, Kirja-Aurora, 2001). Platonin mukaan ateenanalaisten moraalien rappeutuminen johtaa perikatoon, joten hän oli nimenomaan huolissaan sekä yhteisön että varakkaiden miesten hyvästä elämästä (ibid., 12-13).

Fasismiin vie etiikan tie

Kirjan loppuosassa käydään läpi etiikan historia 300-luvulta meidän päiviimme asti. Ensimmäisenä käsitellään Augustinusta (354–430) lähinnä hänen predestinaatio-oppinsa kautta, minkä jälkeen tehdään miltei tuhannen vuoden aikahyppy Tuomas Akvinolaiseen (1224/5–1274). Sekä Augustinuksesta että Akvinolaisesta esitetyt väitteet pitänevät paikkansa, mutta niissä ei valitettavasti selvennetä riittävästi heidän moraaliteorioitaan. Häyryn mukaan eurooppalaisen ajattelun kannalta merkittävää oli kuitenkin

muutos kohti modernia individualismia William Ockhamin (n. 1285–1349) ajatusten myötä. Tätä vähintään mielenkiintoista suhdetta Ockhamin ajatusten ja modernin individualismin välillä ei valitettavasti perustella enempää.

Mainittujen keskiajan teologiien käsitteilyn jälkeen vuoronsa saavat sellaiset filosofit kuin David Hume, Immanuel Kant ja Jeremy Bentham, joiden ajattelua paljastetaan yllätyksellisesti. Esimerkiksi Humesta kerrotaan, että hän epäili luonnonlakien välttämättömyyttä. Kant puolestaan jakoi maailman ilmiöihin ja olioihin sinänsä, ja Bentham kehitti utilitarismin varhaisen version. Toisin sanoen filosofian historiaa tunteva on edelleen tutulla maaperällä ja lukeminen uhkaakin käydä pitkästyttäväksi.

Tylsistyminen loppuu kuitenkin äkillisesti viidennentoista luvun kohdalla, jonka otsikko on mahtipontisesti ”Eurooppalaisen moraalifilosofian rappio”. Moraalifilosofian rappio 1900-luvulla aiheutui Häyryn (s. 141) mukaan siitä, etteivät eetikot osanneet sanoa mitään fasisistien ja kommunistien liikkeiden kehitystä vastaan. Eurooppalaiset moraalifilosofit jopa edesauttoivat teorioillaan ”akateemisen maailman hiljaisuutta ja myöntyvyyttä Mussolinin, Hitlerin ja Stalinin valtakausilla”. Sängen pienen ihmisjoukon harjoittamien moraalifilosofisten pohdintojen yhteyttä historian hirmutekoihin ei kuitenkaan selitetä tarkemmin. Häyry (s. 148) vain toteaa eurooppalaisten moraalifilosofien olleen ”varsin hiljaisia, kun maanosassa sotivat keskenään totalitarismin eri muodot”. 1900-luvun moraalifilosofisia kirjoituksia, joita on huomattava määrä, Häyry kommentoi kolmen sivun verran. Ehkä väitettä moraalifilosofian ja fasismin yhteydestä palveleekin paremmin tällainen ylimalkaisuus. Yhteyttä on nimittäin paljon vaikeampaa nähdä, jos vaivautuu otamaan selvää hieman tarkemmin 1900-luvun moraalifilosofisista teorioista. Asiasta kiinnostunut lukija voikin aloittaa harjoitukset vaikkapa Juhani Pietarisen ja Seppo Poutasen kirjalla *Etiikan teorioita* (Gaudeamus, 1998).

Mustamaalattuaan analyttisen moraalifilosofian Häyry käsittelee kahden luvun verran ranskalaisajattelijoina Simone de Beauvoiria (1908–1986) ja Jean-Paul Sartrea (1905–1980). Kyseiset filosofit saavat kunniaa siitä, etteivät he englantilaisten moraalifilosofien tapaan siirtäneet arvoja ihmisen ulkopuolelle, vaan korostivat ihmisen omaa vastuuta itsestään. Koska yleispäteviä moraalinormeja ei voida perustella muuta kuin ihmisen ulkopuolisesti, mikä ei Beauvoirin ja Sartren mukaan ole

hyväksyttävää, on ihmisen ainoa velvollisuus itseään kohtaan pyrkimys mahdollisimman suureen autenttisuuteen. Mutta jos autenttisuus on oikein toimimisen ehto, niin herää kysymys, eikö esimerkiksi murhia voi tehdä autenttisesti. Beauvoirin ja Sartren ajatukset esitetään kiitettävän ymmärrettävästi, mutta lukija jää kaipaamaan heidän teorioitaan koskevia kriittisiä huomioita.

Hyvä elämä pähkinänkuoressa

Millaista sitten on hyvä elämä? Viimeisessä luvussa Häyry (s. 173) paljastaa, että kulttuureissa vallitsevien erilaisten moraalikäsitteiden vuoksi hyvän elämän määrittely ei ole mahdollista. Etiikan universaalius ja esimerkiksi lauseen ”lapsien tappaminen on väärin” totuus mahdollistuu vain, jos uskomme eurosentrisesti oman kulttuurimme ylemmyyteen. Mutta heti kun huomaamme kulttuurien ja tapojen moneuden, olemme pakotettuja luopumaan yleispätevien moraalinormien ideaalista. Häyry (s. 173) väittää myös, että eurooppalainen ajattelu perustuu edelleen menneiden vuosisatojen moraalifilosofisten teorioiden varaan. Tähän ei voi sanoa muuta kuin että olisipa hän oikeassa. Ikävä kyllä, eurooppalaisten enemmistön ajatukset eivät näytä perustuvan esimerkiksi Platonin tai Kantin teorioihin. Häyryn (s. 170, 181) mukaan yleispäteviä moraalitotuuksia ei ole, ja siksi moraalifilosofiset teoriat ovat turhia. Teorioiden vaihtoehdoksi hän tarjoaa sellaista soveltavaa etiikkaa, joka mukautuu tilanteeseen ja kulloisenkin yhteisön arvoihin. Itse asiassa meidän pitää varoa yhteisen hyvän määrittelijöitä, koska nämä ovat usein omaa etuaan ajavia valtaapitäviä ryhmiä (s. 176).

Kulttuurien ja tapojen moneudesta ei tietenkään seuraa moraalin suhteellisuutta. Kulttuurista riippumatta suurin osa ihmisistä on sitä mieltä, että esimerkiksi tappaminen, varastaminen ja lähimmäisten tahallinen pilkkaaminen on väärin. Vaikka Häyry puolustaakin moraalin suhteellisuutta, myös hän lienee sitä mieltä, että on väärin, jos esimerkiksi professorit täytetään satunnaismenetelmällä eikä hakijoiden ansioiden mukaan. Soveltava etiikka ei myöskään ole vastaus ongelmiin, jos meillä ei ole mitään soveltaa. Toisin sanoen soveltava etiikka tarvitsee tuekseen yksimielisyyden joistain moraalista arvoista tai moraalisen argumentoinnin tavoista. Muutoin emme voi käydä lainkaan järkevää arvokeskustelua. Soveltavan etiikan menetelmät

toimivat käytännön tilanteissa usein abstrakteja moraaliteorioita paremmin, mutta ollakseen teoreettisesti perusteltu soveltava etiikka tarvitsee tuekseen perinteisen etiikan. Lisäksi moraalifilosofit ovat harvemmin niitä valtaapäitä ryhmiä, jotka päättävät esimerkiksi siitä, miten jonkin valtion vähemmistöjä kohdellaan. Toisekseen moraalisten epäkohtien havainnoimiseen ei vaadita hyvän määrittämiseen erikoistunutta filosofia. Lapsikin ymmärtää, että tiettyyn kansanosaan kohdistuva massamurhaaminen on väärin.

Ongelmia

Häyryn kirjan suurimpia ongelmia on sen rikkinaisuus. Kun otsikoita on kirjassa yli 150 kappaletta, ja osakokonaisuudet ovat usein alle sivun mittaisia, on vaikeaa muodostaa käsiteltävästä asiasta yhtenäistä kuvaa. Otsikkojen runsauden vuoksi ei tosin jää kaipaamaan kirjasta puuttuvaa hakusanaluetteloa. Toiseksi Häyryn tapa käyttää sanoja ”moraalifilosofia” ja ”etiikka” toisistaan eroavissa merkityksissä on monin paikoin häiritsevää, koska lukija ei missään vaiheessa pääse selville, mitä hän näillä sanoilla loppujen lopuksi tarkoittaa. Luotan edelleen siihen, että ”moraalifilosofia” ja ”etiikka” tarkoittavat samaa asiaa, vaikka Häyry (s. 11) tämän kieltää.

Kolmanneksi moraalifilosofit erotetaan toisistaan kronologisesti, mikä hankaloittaa suuresti käsiteltävien teorioiden käsitteellisten erojen ja samankaltaisuuksien löytämistä sekä ylipäänsä

teorioiden ymmärtämistä. Historiallinen katsaus moraalifilosofiaan on ideana mielenkiintoinen, mutta Häyryn kirjan historiallinen sisältö jää melko suppeaksi. Tämä on tietenkin ymmärrettävää jo sen nojalla, että kahden ja puolen tuhannen vuoden historian yhtään syvempi esittäminen alle kahdessasadassa sivussa on mahdotonta. Jos haluaa tutustua eri kulttuurien ja aikojen moraalikäsitteisiin, niin helpointa on lainata kyseisen kansan historiasta kertovia teoksia. Jos puolestaan haluaa tutustua moraalifilosofisiin teorioihin, niin kannattaa tutustua etiikan oppikirjoihin. Esimerkiksi Seppo Sajaman *Arkipäivän etiikkaa* (Tammer-Paino Oy 1995) antaa mainion kuvan erilaisista moraalifilosofisista teorioista ja niiden käsittelemistä kysymyksistä. Sitä paitsi koska etiikka on teoreettisimmassa muodossaan sen tutkimista, mitä hyvä ja oikea tarkoittavat, on oikeastaan mahdotonta tehdä asiasta järkevää historiallista tutkimusta. Kirjan viimeinen ongelmakohta on sen soveltuvuusalue. Yliopistolliseksi oppikirjaksi *Hyvästä elämästä* tuskin on, koska käsitellyt filosofit esitetään pinnallisesti ja tarpeettomasti yksinkertaistaen, minkä seurauksena historian merkittävimmät moraalifilosofit vaikuttavat jopa lapsellisilta. Menneisiin filosofeihin ei tarvitse suhtautua kuolemanvakavasti, mutta toivottavaa olisi, että edes heidän ajatuksensa esitettäisiin mahdollisimman tarkasti. He eivät näet enää voi itse puolustaa itseään.

Kirjoittaja on VTL ja tutkija Turun yliopistossa.